

TÜRK MUHASEBE HUKUKU'NDA İŞTİRAKLERDEKİ YATIRIMLARIN DEĞERLEMESİYLE İLGİLİ DÜZENLEMELERİN ULUSLARARASI DÜZENLEMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Yavuz CİFTÇİ*

THE COMPARISON OF ARRANGEMENTS RELATED TO THE VALUATION OF INVESTMENTS IN ASSOCIATES IN TURKISH ACCOUNTING LAW WITH INTERNATIONAL ARRANGEMENTS ABSTRACT

It seems that the prevalence of investments among companies in the world started in 1960s. This development which began in the same years in our country has been accelerated, particularly after 1980s. Today, the investments among companies are still popular and continuing intensively. This makes the item of "investments in associates" very important in the balance sheets of companies.

In developed western countries, some various reports and standards related to the fundamental principles and basis of accounting for investments in associates have been published by the organizations involved. Prior to these arrangements, is the International Accounting Standards (IAS) and Accounting Directives of the European Union. Recently some studies have been done in terms of the congeniality of Turkish Accounting Law and the international arrangements in question by related organizations especially by Capital Markets Board (SPK) and Accounting and Auditing Standards Boards of Turkey (TMMOB).

This study aims at revealing the similarities and differences of the valuation of investments in associates in Turkey and International Accounting Standards and Accounting Directives of the European Union by comparing the arrangements.

Key words: Valuation, Investments in Associates, Cost Method, Equity Method

Özet

Dünyada şirketler arası yatırımların yaygınlaşmasının 1960'lı yıllarda başladığı görülmektedir. Ülkemizde de aynı yıllarda başlayan bu gelişme, özellikle 1980'lerden sonra hız kazanmıştır. Şirketler arası yatırımlar, günümüzde de gündemdeki yerini korumakta ve giderek artan bir yoğunlukta devam etmektedir. Bu durum, şirketlerin bilançolarındaki "iştirakler" kaleminin büyük önem kazanmasına yol açmıştır.

Gelişmiş Batı ülkelerinde ilgili kuruluşlarca, iştiraklerin muhasebeleştirme ilke ve esaslarına ilişkin çeşitli rapor ve standartlar yayımlanmaktadır. Bu düzenlemelerin başında Uluslararası Muhasebe Standartları ve Avrupa Birliği Yönergeleri gelmektedir. Son yıllarda Türk Muhasebe Hukuku'nun söz konusu uluslararası düzenlemelerle uyumlaştırılması yönünde, başta Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMMOB) olmak üzere, ilgili kuruluşlar tarafından çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada, iştiraklerin değerlemesine ilişkin Türkiye'deki düzenlemelerle Uluslararası Muhasebe Standartları ve AB Yönergeleri'ndeki düzenlemeler karşılaştırılarak, uyumlu ve farklı yönlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Değerleme, İştiraklerdeki Yatırımlar, Maliyet Yöntemi, Özkaynak Yöntemi

* Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi.

1. GİRİŞ

Ülkemizde muhasebe alanındaki düzenlemelerin tarihi seyrine baktığında, önceleri Fransız, ardından Alman ve son yıllarda Amerikan muhasebe sistemlerinin etkisinde kaldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, o günkü ekonomik yapı gereği, muhasebenin gelişimi daha çok kamu sektöründe gerçekleşmiştir.

1950 yılında yapılan vergi reformuyla çıkarılan Vergi Usul Kanunu (VUK), Türkiye’de muhasebe uygulamalarına temel oluşturmuş ve günümüzde de bu yönlendirici etkisini sürdürmektedir. Bu düzenlemeyi takiben Türk Ticaret Kanunu (TTK), İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu’nun Tekdüzen Muhasebe Sistemi, Bankalar Kanunu ve Bankalar Tekdüzen Hesap Planı, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Tebliğleri, Maliye Bakanlığı Muhasebe Uygulama Genel Tebliğleri ve THP, Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK)’nin yayımlamış olduğu Türkiye Muhasebe Standartları vb. düzenlemeler, Türk Muhasebe Hukuku’nun temelini oluşturan, başlıca yazılı hukuk normları olmuştur.

Dünyada sermaye hareketlerinin hız kazanması ve çok uluslu şirketlerin sayısındaki hızlı artış, muhasebe uygulamalarını da etkilemiştir. Ülkemizde de 1980’li yıllarda etkisini göstermeye başlayan bu gelişmeler, muhasebe uygulamalarına yön veren düzenlemelerin, uluslararası uygulamalarla uyumunu gerekli kılmıştır. Dünyada ve ülkemizdeki bu gelişmeler, şirketlerin bilançolarında "iştirakler" kaleminin önem kazanmasına yol açmıştır. Gelişmiş Batı ülkelerinde, konuya gereken önem verilmiş ve iştiraklerdeki yatırımların muhasebeleştirilmesiyle ilgili çeşitli raporlar ve standartlar yayımlanmıştır.

Türkiye’de de özellikle 1980’li yıllardan itibaren dünyadaki gelişime paralel olarak, yabancı sermaye girişinde, şirketlerarası yatırımlarda ve holding türü örgütlenmelerde artış ol-

duğu gözlenmektedir. Avrupa Birliği (AB)’ne tam üyeliği hedefleyen ve dünyadaki gelişime ayak uydurmak zorunda olan ülkemizde, ulusal muhasebe hukukunun gerek AB Yönergeleri ve gerekse Uluslararası Muhasebe Standartları’yla uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Son yıllarda özellikle SPK, Maliye Bakanlığı ve TMUDESK’in yapmış oldukları düzenlemelerde, bu uyuma önem verdikleri gözlenmektedir. Ancak uzun yıllar vergi hukukuna bağlı düzenlemelerle şekillenmiş olan ülkemiz muhasebe uygulamaları ile uluslararası uygulamalar arasında önemli farklılıklar söz konusudur.

Çalışmamızda, iştiraklerdeki yatırımların değerlemesine ilişkin ülkemizdeki düzenlemeler ile Uluslararası Muhasebe Standartları ve Avrupa Birliği Yönergeleri karşılaştırılarak ortak ve farklı yönlerinin bir bütünlük içinde sunulması amaçlanmaktadır.

2. İŞTİRAKLERİN DEĞERLEME-SİYLE İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

2.1. Genel Bilgiler

Uzun vadeli amaçlarla yapılan hisse senedi yatırımlarında, muhasebe açısından, bilançoda gösterilecek yatırım tutarının ve gelir tablosunda gösterilecek periyodik yatırım gelirinin ölçülmesi ve raporlanması problemiyle ilgilenilir. Bir diğer şirketin hisse senetlerine yatırım ilk defa, maliyet değeri ilkesine uygun olarak, elde etme tarihinde karşılık olarak verilen toplam değişim değeriyle ölçülür ve kaydedilir. Elde etme tarihinden sonra, uygulanacak muhasebe süreci ise, yatırımcı şirket ile yatırım konusu şirket arasındaki ilişkinin niteliğine göre belirlenir¹. Bu ilişkinin niteliği, yatırımcı şirketin diğer şirketin faaliyet ve finansal politikaları üzerinde önemli etki veya kontrol uygulayabilme yeteneğine bağlıdır.

Uzun vadeli hisse senedi yatırımlarının muhasebeleştirilmesinde kullanılacak yöntem-

1 G. Daniel SHORT ve George Richard CHESLEY, *Fundamental of Financial Accounting*, Third Canadian Edition, Richard D. Irwin Inc., 1994, s.684.

lere ilişkin olarak, Muhasebe İlkeleri Kurulu (APB-Accounting Principles Board)'nun 18 no-lu görüşü ve Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB-Financial Accounting Standards Board)'nun 35 sayılı Standart'ı önemli düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler, konuya ilişkin yapı-lan ulusal ve uluslararası düzenlemeler için de önemli bir başvuru kaynağı olmuştur². Buna gö-re;

- %20'nin altında oy hakkı sağlayan hisse senedi yatırımları, MaliyetYöntemi (Cost Met-hod) ile muhasebeleştirilir. Yatırım yapılan şir-ket tarafından dağıtılan kâr payları, ana şirket ta-rafından gelir olarak kaydedilir. Bu kayıt, söz konusu yatırımın değerini etkilemez.

- %20-%50 arasında bir oy hakkı ve yatı-rım yapılan şirket üzerinde önemli bir etkiye im-kan veren yatırımların değerlemesinde "özkay-nak yöntemi" (Equity Method) uygulanır. Bu yöntemde yatırım, yapıldığı zamandaki maliyet bedeli üzerinden kaydedilir. Ancak bu değer, yatırım yapılan şirketin elde ettiği kâr veya za-rardan ana şirkete düşen pay oranında artırılır veya azaltılır

Uzun vadeli amaçlarla yapılmış olan his-se senedi yatırımları muhasebe süreci açısından, yatırımı yapan şirketin elinde bulundurduğu oy hakkı oranına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- %50'den büyük değerler (Yatırımcı kontrol gücüne sahiptir)

- %20-%50 arasındaki değerler (Yatırım-cının önemli etkinliğe sahiptir)

- %20'den az değerler (Yatırımcı ne kont-rol ne de önemli etkinliğe sahiptir)

Yatırım yapan bir şirket, diğer bir şirkette oy hakkının %50'den fazlasını ele geçirmişse,

diğer bir ifadeyle kontrol gücüne sahipse, yatı-rımcı şirket "ana şirket", yatırım yapılan şirket ise "bağlı şirket" olarak adlandırılır. Böyle du-rumlarda, ana şirket ve yatırım yapmış olduğu bağlı şirketleri bir "ekonomik bütün" olarak ele alan konsolide finansal tablolar hazırlanır

Konsolide finansal tablolar, bir ekonomik bütün içinde yer alan birden fazla şirketin finan-sal durumunu topluca gösteren muhasebe rapor-larıdır³. Konsolidasyon süreci, ana şirket ve bağ-lı şirket finansal tablolarının, bu işletmelerin varlık, borç, sermaye ve gelir büyüklüklerine et-ki eden "grup içi" işlemlerin sonuçlarının hesap-lamalarda dikkate alınarak, birleştirilmesi işle-mi olarak özetlenebilir⁴.

İkinci grubu oluşturan yatırımlar %20-%50 arası oy hakkını ifade eden hisse senedi ya-tırımlarıdır. Bu gruba giren yatırımların, yatırım yapan şirkete, yatırım yaptığı şirket veya şirket-ler üzerinde önemli bir etkinlik sağladığı varsayılır. Buradaki önemli etkinlik kavramının, ob-jektif bir ölçüsü olmamakla birlikte, toplam oy gücünün %20'sinden fazlasına sahip olmanın, ana şirkete, yatırım yapılan şirket üzerinde önemli bir etkinlik sağladığı -aksi ispat edilme-dikçe- varsayılır⁵. Bu tür yatırımlarda, yatırım yapan şirket "ana şirket", yatırım yapılan şirket ise "iştirakler" (associate company) olarak ad-landırılır

Bir ana şirketin, bağlı şirketi durumunda olmayan ve bu nedenle konsolidasyona dahil edilmeyen iştiraklere yatırımlar konsolide fi-nansal tablolarda ayrı bir kalemde (örneğin; iştirakler'de yatırımlar) raporlanır⁶. Bu tür yatı-rımlarda ana şirketle iştiraklerin finansal tablo-larının konsolide edilmesi pek bir anlam ifade etmez. Çünkü ana şirketin iştiraklerdeki oy hakkı, konsolidasyon için yeterli değildir. Bu nedenle, bu tür yatırımlara literatürde "konsoli-

2 FASB, Opinion No: 18 (1959) ve FASB Standard No: 35 (1981)'den aktaran Nasuhi BURSAL, "Amerika'da Yatırım Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesinde Özel Sorunlar", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.47-48, Şubat-Mayıs 1987, s.12.

3 Hakkı SOYDAN ve Ümit GÜCENME, **Uluslararası Muhasebe**, Eskişehir, 1989, s.43.

4 Fahir BİLGİNOĞLU, "Konsern İşletmelerde Finansal Tablolar", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.42, Kasım 1985, s.17.

5 Göksel YÜCEL, "İştiraklerin Değerlemesinde Net Yatırım Değeri Yöntemi (Equity Method)", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.41, Ağustos 1985, s.26.

6 Werner KLEIN-Friedhelm NOHL-Hans ZSCHIEGNER ve Klaus Günter KLEIN, **Konzernrechnungslegung und Konzernverrechnungspreise**, J.B. Metzlersche Verlag, Stuttgart, 1983, s.52.

de edilmemiş iştirakler" de denilir. İştirakler, ana şirketin bireysel finansal tablolarında "öz-kaynak yöntemi"ne uygun olarak raporlanır.

Özkaynak yönteminde, ana şirketin bilançosunda önemli etkinlikleri olan iştirakler sermayesindeki payı gösteren tutar satın almayı izleyen tarihten itibaren, yatırım yapılan şirketin kâr ya da zararındaki payı gösterecek şekilde artırılır veya azaltılır. Böylece dönemler itibarıyla, ana şirket bilançosunda yatırımı gösteren tutar, önemli etkinlikleri olan iştirakler özsermayesindeki payı ifade edecek biçimde ayarlanmış olur. Bu yöntemde, ana şirketin yatırım yapılan şirketin kâr veya zararındaki payı, "gerçekleşmiş kâr ya da zarar" gibi kabul edilir. İlan edilip dağıtılan kâr payları ise, yatırımdan geri dönen fonlar olarak dikkate alınır ve yatırımın kayıtlı değerinden indirilir. Bu işlemin yapılmasının sebebi, önceki aşamada gelir olarak kaydedilmiş olan tutarın ikinci bir defa kaydedilip çifte kayıt yapılmasını ve dolayısıyla bu tutarın da ıtılmasını önlemektir.

Hisse senedi yatırımlarının bir diğer biçimi ise, bir şirketin uzun vadeli amaçlarla, diğer bir şirketin %20'den az oy gücünü temsil eden sermaye payına yapmış olduğu yatırımlardır. Ana şirkete, yatırım yapmış olduğu şirketin finansal ve faaliyet politikalarında önemli bir etkinliğe sahip olma imkanı sağlamayan bu tür yatırımların değerlemesinde, "maliyet yöntemi" kullanılır.

Maliyet yönteminde, yatırım yapılan şirketin özsermayesindeki değişimler, ana şirketin bilançosundaki yatırımın kayıtlı değerini etkilemez. Bu değer ancak, yatırım kısmen satıldığında veya yeni hisse senetleri alındığında değişmektedir. Diğer yandan yatırım konusu şirketin faaliyet dönemleri boyunca gerçekleşen kâr ve zararları da ana şirketin hesaplarına yansımaz. Yalnızca kâr dağıtımı olduğunda, bu tutar ana şirketin gelir tablosuna yansıtılır.

Bu tür yatırımların, piyasa değeriyle değerlendirilebilmesi, ancak bu değer uzun süre maliyet değerinden düşük olması durumunda söz konusu olur⁷. Diğer bir ifadeyle, söz konusu hisse senetlerindeki değer düşüklüğü süreklilik arz ediyorsa, finansal tablolarda piyasa değeriyle değerlendirilebilir. Bu durumun dışında yatırım, maliyet değeriyle değerlendirilir.

Maliyet yöntemi ve özkaynak yönteminin uygulanması, sadece konsolide finansal raporlama işleminde geçerli değildir. Konsolide finansal tablo düzenlemeyen şirketlerin iştiraklerinin değerlemesinde de bu iki yöntemden birinin kullanılması gerekmektedir⁸.

Finansal tablo dipnotlarında, iştiraklerin değerlemesinde kullanılan yöntem belirtilmelidir. Ayrıca hangi yöntem kullanıldığına bakılmaksızın, yatırımın orijinal maliyeti, cari piyasa değeri ve defter değeri de açıklanmalıdır.

2.2. Avrupa Birliği Yönergeleri'nde İştiraklerin Değerlemesiyle İlgili Düzenlemeler

Üye ülkelerin ekonomik, mali ve hukuki yapılarının uyumlaştırılması amacıyla AB'nde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda kullanılan en önemli araç ise hazırlanan "Yönerge" (Direktif)'lerdir. Bu yönergeler, Birliğin mevzuat biçimidir ve üye ülkeler için "yol gösterici" niteliğe sahiptir. Üye ülkeler söz konusu yönergelerde yer alan düzenlemeleri esas alarak, ulusal hukuklarını bunlarla uyumlu hale getirmekle yükümlüdürler⁹.

Üye ülkelerdeki muhasebe sistemi ve uygulamalarının uyumlaştırılması amacıyla, bugüne kadar "Şirketler Kanunu Yönergeleri" adı altında üç ayrı yönerge yayımlanmıştır. Yayımlanan Dördüncü, Yedinci ve Sekizinci Yönergeler, aynı zamanda Birliğin muhasebe sisteminin de çerçevesini belirlediğinden "Avrupa Muhasebe

7 BURSAL, a.g.m., s.8.

8 Nalan AKDOĞAN-Mehmet SAYARI, "Türk ve Yabancı İşletmelerin Karşılaştıkları Muhasebe Sorunlarına Çözüm Önerileri", **Uluslararası Muhasebe ve Denetim Sorunları**, Türkiye VI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1984, Gazi Üniv. İİBF Yay., Ankara, 1984, s.107.

9 Fahir BİLGİNOĞLU, "Uluslararası Muhasebe", **İ.Ü. İşletme F. Dergisi**, C:22, S:1, Nisan 1993, s.83.

Sistemi" olarak da adlandırılmaktadır¹⁰. Çalışmamızla ilgili olmaları açısından, aşağıda Dördüncü ve Yedinci Yönerge üzerinde durulacak ve iştiraklere ilişkin hükümleri incelenecektir.

Muhasebe uygulamalarının uyumlaştırılması yönünde AB'nde atılan ilk adım olan Dördüncü Yönerge, 25 Temmuz 1978 tarihinde yayımlanmıştır Bu yönerge, üye ülkelerde belli tipteki şirketlerin (Anonim şirket, limited şirket ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket) yıllık hesaplarının doğru ve güvenilir bilgi vermesini sağlamak amacıyla, söz konusu şirketlere ait finansal tabloların; düzenlenmesindeki esasları, biçimsel yapısını, içeriğini, değerlendirme kurallarını, finansal tablolara ek olarak hazırlanması gereken açıklama notlarının kapsamını, yayımlama kurallarını, hesapların denetimini ve denetçilerin mesleki niteliklerini düzenlemektedir¹¹.

13 Temmuz 1983 tarihinde kabul edilen Yedinci Yönerge ise, konsolide (birleştirilmiş) finansal tabloların hazırlanması ve açıklanması na ilişkin ilkelerin uyumlaştırılması amacıyla yayımlanmıştır Bu yönerge Dördüncü Yönerge'nin devamı niteliğinde olup, onun yetersiz kalan kısımlarını tamamlayıcı bir özellik taşır¹²

Yedinci Yönerge ile düzenlenen başlıca konular şunlardır¹³ :

- Hesapların birleştirilmesi için gerekli koşullar ve olası ayrıcalıkların belirlenmesi,
- Dördüncü Yönerge'de belirtilen kuraların birleştirilmiş bilanço ve gelir tablolarının içeriğine uygulanması,

- Dördüncü Yönerge'de belirtilen ve birleştirilmiş hesaplara ve dipnotlara uygulanabilecek kuralların değerlendirilmesinin şart koşuluması,

- Birleştirilmiş hesapların, dipnotların ve faaliyet raporunun yayımlanmasının öngörülmesi.

Dördüncü Yönerge'de temel değerlendirme ölçüsü olarak "maliyet değeri"nin esas alındığı görülmektedir (m.32). Ancak aynı yönergede, üye ülkelerin belirli şartlarda, değerlemede maliyet ilkesinden sapabilmelerinin mümkün olduğu da açıklanmıştır (m.33/1). Yönergede sağlanan bu esneklikle, belirli şartlarda (örneğin, enflasyon ortamında), genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin "doğru ve güvenilir" bilgi için yetersiz kaldığı görüşü savunulmuş olmaktadır. Bununla, ileride özellikle birliğe üye Kıta Avrupası ülkelerine de modern muhasebe görüşünün getirilmesinin amaçlandığı söylenebilir¹⁴.

Dördüncü Yönerge'de iştiraklerle ilgili hükümler getirilmiştir. Buna göre, bir iştirakten söz edebilmek için, bir şirketin başka şirket/şirketlerin sermayesine katılma oranının, üye ülkelerce belirlenecek olan asgari oranın üzerinde olması gerekmektedir Bu asgari oran, üye ülkelerce en fazla %20 olarak belirlenebilir (m.17). Dolayısıyla, %20 oranının üzerindeki katılımlar iştirakler hesabında; bu oranın altında kalan katılımlar ise durumuna göre dönen varlıklarda menkul kıymetler veya duran varlıklarda bağlı menkul kıymetler içerisinde raporlanacaktır¹⁵.

Yönerge'nin 59. maddesinde iştiraklerin

10 Yüksel Koç YALKIN, "Dördüncü Yönergenin Öngördüğü Gelir Tablosu ve Ülkemizdeki Uygulamalarla Karşılaştırılması", **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonda Muhasebe Standartları**, Türkiye XII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1991, s.77.

11 Nalan AKDOĞAN, "Dördüncü Yönergenin Öngördüğü Bilanço Tablosu ve Ülkemizdeki Uygulamalarla Karşılaştırılması", **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonda Muhasebe Standartları**, Türkiye XII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1991, s.6.

12 Ercan BEYAZITLI, "Avrupa Topluluğu'ndaki Muhasebe Düzenlemeleri", **A.Ü. SBF Dergisi**, C:50, No:1-2, Ocak-Haziran 1995, s.105.

13 Michael K. OLDHAM, **Muhasebe Sistemleri ve Avrupa'daki Uygulamalar**, Çev: Davut AYDIN, Anadolu Ü. Yay., Eskişehir, 1989, s.53.

14 Çiğdem SOLAŞ, **Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda Muhasebe Armonizasyonu Çalışmaları ve Türkiye Uygulaması**, İ.İ.T.İ.A. İşletme F. Yay., İstanbul, 1982, s.41.

15 AKDOĞAN, a.g.m., s.22.

özkaynak yöntemine göre değerlendirilebileceği bildirilmiştir. Bu maddeyle, üye ülkelere seçimlik bir hak olarak tanınan özkaynak yöntemin uygulanmasında gözönünde bulundurulacak kuralları ayrıntıya girilmeden belirtilmiştir.

AB Yedinci Yönergesi'nde de, konsolide edilmeyen yatırımların özkaynak yöntemine göre değerlendirilmesi benimsenmiştir. Yönergenin giriş kısmında, bir şirketin belirli bir etkinliğe sahip olduğu şirketteki sermaye payının, özkaynak yöntemi esas alınarak belirleneceği belirtilmiş ve iştiraklerin raporlanmasına ilişkin çeşitli hükümler konulmuştur (bkz., m.33/1, 33/4). Yönerge, bugünkü hali ile, ABD uygulamasıyla uyumludur¹⁶.

Yönerge'ye göre, bir ilgili şirkete yatırımın, ilk defa raporlanmasında iki alternatif raporlama yöntemi söz konusudur (m.33/2-a,b) ve üye ülkeler bu alternatiflerden sadece birisinin uygulanmasını öngörebilecek ve finansal tablo dipnot ve eklerinde bunlardan hangisinin uygulandığı belirtilecektir (m.33/2-c):

- Defter Değeri Yöntemi: İştirak edilen ortaklığın defter değeri bulunur ve bu değerle ana şirket bilançosunda gösterilir. Bu değerle, ilgili şirket özsermayesinin ana şirket payına düşen tutarı arasındaki fark (başlangıç farkı) hesaplanarak, finansal tablo dipnot ve eklerinde ayrıca gösterilir

- Sermaye Payı Yöntemi: Ana şirket bilançosunda, ilgili şirkete yatırım, o şirket özsermayesinden ana şirkete düşen pay tutarıyla raporlanır

Özkaynak yönteminin ilk defa uygulanmasında, satın alma bedeli ile yatırım konusu şirket özsermayesinde yatırımcı şirketin payı arasındaki farkın (başlangıç farkı-anfangsdiffe-

renz) hesaplanması gerekmektedir. Başlangıç farkına uygulanacak işlem, m.33/5'te belirtilmiştir. Buna göre fark tutarı, esas olarak yöntemin ilk uygulandığı sırada hesaplanır. Ancak, Yönerge m.33/2-d ile, farklı zamanlarda yapılan yatırımların iştirak niteliği kazandığı anda da başlangıç farkının hesaplanabileceği hükmünü getirmiş ve üye ülkelere bu konuda serbesti tanımıştır¹⁷. Her iki alternatifte de, başlangıç farkı bilanço dipnot ve eklerinde özel olarak gösterilmelidir.

Görüldüğü gibi, Dördüncü ve Yedinci Yönerge'lerde, Uluslararası Muhasebe Standartları'na uyum gözönünde bulundurularak önemli etkinliğin bulunduğu iştiraklerin (ilgili şirketlerin) değerlemesinde özkaynak yönteminin kullanılması öngörülmüştür¹⁸.

2.3. Uluslararası Muhasebe Standartları'nda İştiraklerin Değerlemesiyle İlgili Düzenlemeler

Uluslararası Muhasebe Standartları'nın oluşturulması konusunda ilk tartışmalar 1960'larda başlamış ve bu konunun bir örgüt tarafından yürütülmesine yönelik somut öneriler ise, ilk defa 1972 yılında Sydney'de yapılan 10. Uluslararası Muhasebeciler Kongresi'nde gündeme gelmiştir. 1973 yılında 71 ülkeden 97 muhasebe örgütünün katılımıyla Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Committee-IASC) kurulmuştur.

Kurul, ilk muhasebe standardını 1975 yılında yayımlamıştır. Günümüze kadar 39 adet standart yayımlanmış ve halen birçok standart taslağı üzerinde çalışmalar devam etmektedir¹⁹. Standartların uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlar, yeniden düzenleme veya yerlerine ye-

16 Fahir BİLGİNOĞLU, "Muhasebede Harmonizasyon: Avrupa ve Uluslararası Düzeyde Muhasebeye Doğru", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.41, Ağustos 1985, s.21.

17 KLEIN-NOHL-ZSCHIEGNER-KLEIN, a.g.e., s.51-52.

18 Oktay GÜVEMLİ, "Yedinci Yönergenin Öngördüğü Konsolide Mali Tablolar ve Ülkemizdeki Uygulamalarla Karşılaştırılması", **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonda Muhasebe Standartları**, Türkiye XII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1991, s.132.

19 Uluslararası Muhasebe Standartları'nın listesi ve yeniden düzenlenen standartlar hakkında geniş bilgi için bkz., http://www.iasc.org.uk/frame/cen2_1.htm ve http://www.iasc.org.uk/frame/cen2_4.htm

ni standartlar yayımlama suretiyle giderilmektedir. Bugüne kadar yayımlanmış olan 39 standardın 4 tanesi iptal edilerek yerine yeni standartlar getirilmiş, birçok standart ise günün şartlarına göre gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir²⁰.

IASC, 1977 yılında yayımlamış olduğu IAS-3 "Konsolide Finansal Tablolar Standardı" ile hem bağlı hem de ilgili şirketlerdeki yatırımların muhasebeleştirilme esaslarını belirlemiştir. Daha sonra bu standart iptal edilerek ve 1990 yılından itibaren uygulanmak üzere IAS-27 "Konsolide Mali Tablolar ve Bağlı Şirketlere Yatırımların Muhasebeleştirilmesi" ve IAS-28 "İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi" olmak üzere iki ayrı standart yürürlüğe konulmuştur.

İlgili şirketlerdeki yatırımların muhasebeleştirilmesine yönelik olarak hazırlanan IAS-28'de, konuyla ilgili temel kavramların tanımları, muhasebe yöntemleri, konsolide finansal tablolarla ilişkili açıklamalar, izlenecek prosedür ve gözönünde bulundurulması gereken önemli hususlara yer verilmiştir. IAS-28, 1994 yılında yeniden düzenlenmiş²¹ ve bu düzenlemeyle standardın bazı maddeleri iptal edilmiştir.

Standartta göre, iştirak tanımına giren yatırımlar, özkaynak yöntemine göre; önemli etkinlik hakkı sağlamayan yatırımlar ise maliyet yöntemine göre muhasebeleştirilecektir²².

Özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirilen ilgili şirket yatırımlarının bilançoda duran varlık olarak sınıflandırılması ve ayrı bir kalem olarak gösterilmesi gerekir. Aynı şekilde gelir tablosunda da yatırımcının bu tür yatırımlardan payına düşen kâr veya zarar ayrı bir kalem olarak raporlanır²³. Buna göre, uzun vadeli hisse senedi yatırımları, bilanço ve gelir tablosunda, maliyet ve özkaynak yöntemlerine göre değerlendirilen yatırımlar olarak, ayrı ayrı raporlanacaktır.

3. TÜRK MUHASEBE HUKUKUNDA İŞTİRAKLERİN DEĞERLEME SİYLE İLGİLİ DÜZENLEMELER VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Türk Muhasebe Hukuku'nun temelini, Türk Ticaret Kanunu, Vergi Usul Kanunu, İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu'nun hazırladığı Tekdüzen Muhasebe Sistemi, Bankalar Mevzuatına göre yapılan düzenlemeler, Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu Tebliğleri, Maliye Bakanlığı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğleri (Tekdüzen Hesap Planı-THP) ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMU-DESK)'nun yayınladığı standartlar oluşturmaktadır.

Ülkemizde önceleri muhasebe uygulamalarına ilişkin olarak yapılan düzenlemelerin her biri belirli işletmeleri kapsadığından, uygulamada birlik sağlanamamıştır. Maliye Bakanlığı tarafından 1994 yılından itibaren yürürlüğe konulan ve bilanço esasına göre

defter tutan tüm gerçek ve tüzel kişileri kapsayan THP, bu karmaşıklığı büyük ölçüde gidermiştir. Yine 1994 yılında kurulan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMUDESK) bu alanda önemli bir görev üstlenmiştir. Bu kurumun yayınlamış olduğu ve yayınlayacağı standartlar, ulusal muhasebe hukukumuzun da çerçevesini çizecektir.

Konumuz açısından bu düzenlemelerden en önemlileri olan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, Bankalar Mevzuatı, SPK Tebliğleri ve Türkiye Muhasebe Standartları ele alınacak ve uluslararası düzenlemelerle uyumlu ve farklı yönleri aşağıda ortaya konulmaya çalışılacaktır.

20 A. Hayri DURMUŞ, "Uluslararası Muhasebe Standartlarının Gelişimi ve Mevcut Durumu", *Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, C:X, S:1-2, 1994, s.243-262.

21 Geniş bilgi için bkz., IASC, *International Accounting Standards: The Full Text of All International Accounting Standards* Extant at January 1997 and Current Exposure Draft, IASC, London, 1996.

22 IAS-28, par.14.

23 IAS-28, par.23.

3.1. Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde İştiraklerin Değerlemesiyle İlgili Düzenlemeler ve Uluslararası Düzenlemelerle Karşılaştırılması

Maliye Bakanlığı tarafından VUK'nun 175. ve mükerrer 257. maddelerinin verdiği yetkiye dayanarak, 1.1.1994 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere uygulamaya konulan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT), ülke çapında bilanço esasına göre defter tutan bütün gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktadır

MSUGT ile getirilen Tekdüzen Hesap Planı ve finansal tablo düzenleme ilkelerine göre, işletmelerin başka şirket ya da şirketlerin hisse senetlerine uzun vadeli amaçlarla yapmış oldukları yatırımlar bilançoda Duran Varlıklar Mali Duran Varlıklar sınıfında raporlanır Buna göre iştirakler, işletmenin doğrudan veya dolaylı olarak diğer şirketlerin yönetimine ve ortaklık politikalarının belirlenmesine katılmak üzere edindiği hisse senetleri veya ortaklık paylarını ifade etmektedir. İştirak ilişkisinden bahsedebilmek için, sermaye payı dikkate alınmaksızın, sahip olunan oy hakkı veya yönetime katılma hakkının en az %10 oranında olması gerekir Bir şirketteki en fazla %50 oranında sermaye payı veya oy hakkı veren yatırımlar iştirakler hesabında izlenir

Söz konusu düzenlemede, vergi hukuku ile çatışmama düşüncesi ile değerlemeye ilişkin ilke ve standartlar getirilmemiş ve değerlendirme konusunda VUK hükümlerine atıf yapılmıştır Dolayısıyla iştirakler, diğer menkul kıymetlerde olduğu gibi, alış bedeli üzerinden kaydedilecektir.

THP'nda, menkul kıymet hareketlerinin "sürekli envanter yöntemi"ne göre izlenmesi öngörülmüştür. Dolayısıyla, satış karının tespiti açısından, alışlar partiler halinde ayrıntılı olarak takip edilmelidir²⁴. Dönem sonlarında, hisse senetlerinin değerlerinde meydana gelen değer ar-

tışları, gerçekleşmemiş artışlar olduğundan, dönem kâr/zararıyla ilişkilendirilmemekte, ancak satış durumunda gerçekleşen kâr veya zarar dikkate alınmaktadır

İşletmelerin, iştirakleri bünyesinde yapılan yeniden değerlendirme dolayısıyla oluşan değer artışının sermayeye ilave edilmesi dolayısıyla elde ettikleri bedelsiz hisse senetleri, İştirakler hesabına eklenecek ve bu tutar, özsermaye grubunda "İştirakler Yeniden Değerleme" artışları hesabında gösterilecektir.

MSUGT, AB Yönergeleri ve Uluslararası Muhasebe Standartları ile karşılaştırıldığında aşağıdaki hususlarda uyumlu olmadığı görülmektedir²⁵:

- MSUGT'nde iştirak kriteri olarak %10 oranında oy hakkı veya yönetime katılma hakkı esas alınmıştır Uluslararası uygulamalarda ise, yönetime katılma ve işletme politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olma, diğer bir ifadeyle "önemli etkinlik" kavramı ön plandadır ve aksi ifade edilmedikçe %20 oranında oy hakkına sahip olunması durumunda önemli etkinliğin söz konusu olacağı varsayılmıştır

- İştirak bünyesinde yapılan iç kaynaklardan sermaye artışı sonucu elde edilen bedelsiz hisse senetleri iştirak defter değerine eklenmektedir. Bu uygulama, iştiraklerin değerlendirilmesinde kullanılan maliyet yöntemi ve özkaynak yöntemine uymamaktadır. Maliyet yönteminde, iştirak özsermayesindeki değişimler hiçbir şekilde bilançodaki iştirak değerini değiştirmez. Oysa MSUGT uygulamasında, bedelsiz hisse senedi elde edilmesi durumunda iştirak defter değeri değişmektedir. Özkaynak yönteminde, iştirak tutarı, ilgili şirketin elde ettiği net kâr veya zarardan ana şirkete düşen pay oranında düzeltilirken, ülkemiz uygulamasında sadece iştiraktan elde edilen nakit kâr payları gelir tablosuna yansıtılmaktadır

- Değerleme hükümlerine yer verilme-

24 Tugay YÜCEL, "Tekdüzen'de Menkul Kıymetlerin Muhasebeleştirilmesi", *Mükellefin Dergisi*, S.73, Ocak 1999, s.92.

25 Fahir BİLGİNOĞLU, "Muhasebe Hukukumuzun Uluslararası Muhasebe Standartları'na Uyumunda Ulaşılan Düzey ve Ertelenmiş Vergiler", *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, C.23, S.2, Kasım 1994, s.14.

Ümit GÜCENME, *Uluslararası Muhasebede Teknik Sorunlar*, Marmara Kitabevi, Bursa, 1998, s.133-134.

miştir. Uluslararası uygulamalarda ise, değerleme hükümlerinin ayrıntılı olarak düzenlendiği görülmektedir.

3.2. Bankalar Mevzuatında İştiraklerin Değerlemesiyle İlgili Düzenlemeler ve Uluslararası Düzenlemelerle Karşılaştırılması

TBB tarafından Bankalar Kanunu'na²⁶ dayanılarak hazırlanan, "Bankalarca Uygulanacak Muhasebe Standartları Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi"²⁷ 1986 yılından itibaren yürürlüğe girmek üzere yayımlanmıştır Söz konusu düzenlemede iştirakler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır²⁸:

"...Bankanın doğrudan veya dolaylı olarak sermayesinde veya oy hakkında en az % 10 ile en fazla % 50 oranları arasında paya veya bu oranlar arasında yönetime katılma hakkına sahip olduğu ortaklıkları temsil eder.."

BTHP'nda, iştiraklerin değerlemesine ilişkin olarak kapsamlı düzenlemeler yapılmış ve iştiraklerin değerlemesinde bankalara farklı seçenekler sunulmuştur²⁹. Buna göre, iştirakleri temsil eden hisse senetlerinden borsaya kote edilmiş olanlar elde etme maliyeti, borsa değeri veya özkaynak yöntemi ile değerlendirilebilir. Borsaya kote edilmemiş olanlar ise, elde etme maliyeti veya özkaynak yöntemi ile değerlendirilebilir. Hisse senetlerinin kayıtlı değerleri ile değerlendirme sonrası tutarları arasında ortaya çıkacak değer artışları, özkaynaklar grubunda oluşturulan bir fon hesabına kaydedilir ve gelir olarak dikkate alınmaz. Değer azalışları ise, daha önce değer artışları için oluşturulmuş olan fon hesabından

düşülür. Bu tutarı aşan değer azalışları için ise karşılık ayrılır

İştiraklerin aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan ve bu varlıkların iktisabında kullanılan kredilerden kaynaklanan kur farkları elde etme maliyetine ilave edilebilir. Bu durumda izlenen muhasebe politikası ve maliyete ilave edilen kur farkları tutarı mali tablo dipnotlarında açıklanır.

Görüldüğü gibi, BTHP'ndaki düzenlemeyle, iştiraklerin değerlemesinde bankalara farklı seçenekler sunulmuştur. Bankalar, iştiraklerini bunlardan birini tercih etmek suretiyle değerleyebileceklerdir. Değerlemenin, iştiraklerin her biri için ayrı ayrı yapılması gerekir

Söz konusu düzenlemeyle isteğe bağlı da olsa, iştiraklerin değerlemesinde özkaynak yöntemi muhasebe hukukumuzda dahil edilmiştir. Nitekim özkaynak yönteminin; niteliği, muhasebeleştirilmeye etki eden özellikleri ve muhasebeleştirme ilkeleri açısından BTHP'nda ayrı bir başlık altında açıklanması³⁰, konunun önemsendiğini göstermektedir.

Konumuzla ilgisi açısından, üzerinde durulması gereken diğer bir konu da, ana ortaklık niteliğindeki bankaların konsolide finansal tablo hazırlama yükümlülüğüdür. Türkiye'de konsolide finansal tabloların hazırlanmasını zorunlu kılan ilk düzenleme olma özelliğini taşıyan bu düzenleme, Bankalar Kanunu'na³¹ dayanılarak Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan Tebliğ³² 'dir. Bu Tebliğ ile ana ortaklık niteliğindeki bankalara, 1997 yılının birinci 6 aylık dönemi sonundan başlamak üzere konsoli-

26 BANKALAR KANUNU, m.51/2.

27 TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), "Bankalarca Uygulanacak Muhasebe Standartları Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi", <http://www.tbb.org.tr/turkce/thp.htm>, Güncelleme Tarihi: 30.12.1999. Bu düzenleme, çalışmamızda kısaca, Bankalar Tekdüzen Hesap Planı (BTHP) olarak anılacaktır.

28 BTHP, Üçüncü Bölüm: Değerleme Esasları, m.3/j.

29 BTHP, Üçüncü Bölüm: Değerleme Esasları, m.3/j.

30 Geniş bilgi için bkz., BTHP, Üçüncü Bölüm: Değerleme Esasları, "Bağlı Ortaklık ve İştiraklerin "Özsermaye" (Equity) Yöntemine Göre Değerlemesi".

31 BANKALAR KANUNU, m.51/5.

32 BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, "Hazine Müsteşarlığı, Bankaların Konsolide Mali Tablolar Düzenlemesine ve Konsolide Mali Tabloların İlanına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" **Resmi Gazete**, Sayı:22985, 10.5.1997.

de finansal tablolar ile bunlara ilişkin dipnot ve eklerini hazırlayarak ilgili mercilere verme ve kamuya ilan etme zorunluluğu getirilmiştir³³.

Söz konusu Tebliğ'de, önemli etkinlik kriterlerinin, uluslararası düzenlemelerdeki genel kabul görmüş tanımdan farklı olması dikkat çekmektedir. Buna göre, önemli etkinlik kavramı; "...sermayesinin doğrudan ve/veya dolaylı olarak en az %10'unu elinde bulundurması durumunda, bu ortaklığın yönetiminde ve finansal politikasını kararlaştırmada önemli bir katılıma ve etkinliğe sahip olmasını.." ³⁴ ifade etmektedir. Üzerlerinde önemli etkinliğe sahip olunan ortaklıklar özkaynak yöntemi kullanılarak konsolidasyon işlemine dahil edilir³⁵.

Tebliğ'de ayrıca, "çözülemeyen bir sorunla karşılaşılması durumunda, bu konuyla sınırlı kalınarak", öncelikle TMS-5 ve IAS-27, daha sonra AB'nin konsolide finansal tablolara ilişkin yönergelerinde yer alan hüküm ve açıklamalardan yararlanılacağı belirtilmiştir.

İştirak tanımı ve önemli etkinlik kriterlerindeki farklılık sebebiyle, BTHP ve bankaların konsolide finansal tablolar hazırlamalarına ilişkin esasları düzenleyen Tebliğ'in, Uluslararası Muhasebe Standartları ve AB Yönergeleri ile uyumlu olmadığı söylenebilir.

3.3. Sermaye Piyasası Mevzuatı'nda İştiraklerin Değerlemesiyle İlgili Düzenlemeler ve Uluslararası Düzenlemelerle Karşılaştırılması

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), kanunla verilen yetkiye dayanarak yayımlamış olduğu tebliğlerle, kendisine tabi ortaklıkların ve aracı kurumların hesaplarının tutulmasında, mali tablolarının düzenlenmesinde, muhasebe verilerinin kullanılmasında ve bunların denetiminde uyulacak ilke ve kuralları düzenlemektedir. Bu düzenlemeler, her ne kadar kanun kapsamına gi-

ren işletmelerle sınırlı kalsa da, muhasebenin "vergi muhasebesi" ağırlıklı olarak tutulduğu ülkemizde, muhasebe uygulamalarına olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

SPK'nın Seri XI No:1 Tebliği³⁶ 'ndeki iştirak tanımında, en az %10 oranında oy hakkı veya ortaklık yönetiminde en az bu oranda oy hakkına sahip olma kriteri getirilmiştir. Tanımda dikkati çeken nokta, yatırım konusu "ortaklığın yönetimine ve ortaklık politikalarının belirlenmesine katılma"nın ön planda olmasıdır. Ülker'e göre, SPK bu tanımla, iştirak tanımına giren şirketleri "ilgili şirket" olarak nitelendirmektedir³⁷. Kanaatimizce, tanımdaki yönetime ve ortaklık politikalarının belirlenmesine katılma kriteri, uluslararası uygulamalardaki "önemli etkinlik" kavramını karşılamakta; ancak %10 oranının zikredilmesi bu tanımla, uluslararası uygulamalardaki "ilgili şirket" tanımından ayırmaktadır. Nitekim, AB 4. Yönergesi ve IAS-28'de %20 oranında oy hakkına sahip olunan yatırımlarda, tersi ispat edilmedikçe, önemli etkinlik uygulanacağı varsayılmaktadır.

Söz konusu Tebliğ'de değerlendirme esasları da düzenlenmiştir. Tebliğ'in, "İştirakler, Bağlı Ortaklıklar ve Bağlı Menkul Kıymetleri Değerleme" başlığını taşıyan 29. maddesine göre, borsada işlem gören iştirakler için piyasa (borsa) değeri, borsada işlem görmeyen iştirakler için ise "net defter değeri" ile "elde etme maliyeti"nden düşük olanıyla değerlendirme esasına göre değerlendirilecektir. Dolayısıyla söz konusu Tebliğ'de iki ayrı değerlendirme esasına yer verilmiştir:

- Piyasa Değeri (Borsa Değeri) ile Değerleme,

- Maliyet ya da Piyasa Değerinden Düşük Olanıyla Değerleme.

Borsada işlem gören iştirakler, "bilanço gününden önceki 5 işgünü boyunca oluşan gün-

33 A.g.t., m.15, Geçici m.16.

34 A.g.t., m.2.

35 A.g.t., m.10/1-c

36 SPK, " Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ", Seri:XI No:1, **Resmi Gazete**, 29.1.1989, S.20064.

37 Sema ÜLKER, **Avrupa Topluluğu 7. Yönergesi Kapsamında Konsolidasyon İşlemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990, s.140.

lük ağırlıklı ortalama fiyatların ortalaması üzerinden" değerlendirilecektir. Bu ortalama hesaplanırken, sermaye artırım ve kâr payı ödemesi gibi işlemlerden kaynaklanan etkilerin giderilmesi gerekmektedir.

İştiraklerin borsa değeriyle değerlendirilmesi durumunda meydana gelecek değer artışlarının bilançoda "Yeniden Değerleme Değer Artışı" hesap grubunda "Borsada Oluşan Değer Artışı" hesabında izleneceği ve değer azalışı söz konusu olduğunda ayrılacak karşılıkların, varsa "Borsada Oluşan Değer Artışı" hesabından, yoksa "Diğer Faaliyetlerden Giderler ve Zararlar" hesap grubunda muhasebeleştirileceği belirtilmiştir. Ancak, aksine bir düzenleme olmadıkça, ayrılan bu karşılığın kanunen kabul edilmeyen gider niteliğinde olduğu ve "Borsada Oluşan Değer Artışı" hesabının sermaye artırımında kullanılmayacağı ifadelerine de yer verilmiştir.

Görüldüğü gibi, iştiraklerin borsa değeriyle maliyet değeri arasındaki fark, özkaynak grubunda bir sermaye yedeği unsuru olarak kaydedilecek, kısa vadeli elde tutulan hisse senetlerinde ise, meydana gelen borsa değer artış ya da azalışları gelir tablosuna yansıtılacaktır. İştirakler çeşitli sebeplerle, uzun vadeli yatırım durumundan kısa vadeli geçici bir yatırıma dönüşmeleri durumunda, mali duran varlıklar grubundan alınarak dönen varlıklar grubunda menkul kıymetler sınıfına aktarılırlar. İşte bu dönüş-türme işleminde, önceki dönemlerde iştiraklere ilişkin sermaye yedekleri grubuna kaydedilen borsa değer artış farkları da kapatılır ve gelir tablosuna bir gelir unsuru olarak kaydedilir³⁸.

Borsada işlem görmeyen iştirakler için ise, net defter değeri elde etme maliyetinden düşük olduğu takdirde, net defter değeri ile değerlendirileceği hükmü getirilmiştir. Buna göre, borsada işlem görmeyen iştirakler için; "elde etme maliyetine göre %10 veya daha fazla bir oranda değer kaybetmeleri ve bu değer düşüklüğünün

yakın bir gelecekte ortadan kalkacağına dair objektif ve makul bir gerekçenin varolmaması durumunda", bu fark kadar karşılık ayrılacak ve gelir tablosuna yansıtılacaktır. Böylece karşılık ayırmak suretiyle bilançoda bu menkul kıymetin brüt değeri, net değerine (piyasa fiyatına) indirgenmektedir. Bu değerlendirme işlemi, toplam portföy bazında yapılabileceği gibi, yatırım türü toplamı veya bireysel yatırım bazında da yapılabilir³⁹.

Tebliğde ayrıca, farklı satın alma durumlarında (döviz, banka kredisi vb.), aktifleştirme işleminden sonra ortaya çıkacak kur farkı vb. giderlerin elde etme maliyetine eklenebileceği belirtilmek suretiyle, bu konuya açıklık getirilmiştir.

Ülkemizde konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin ilk düzenleme, SPK'nın 1992 yılında yayımlanmış olduğu "Sermaye Piyasasında Konsolide Mali Tablolara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ"⁴⁰ dir. Tebliğ, konsolide finansal tabloların düzenlenmesini "isteğe bağlı" bıraktığından, uygulama değeri kazanamamıştır.

Konsolide finansal tabloların düzenlenmesi konusu, uluslararası düzenlemelerde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. SPK da bu gerekliliği görmüş ve halen yürürlükte olan Seri: XI No: 10 Tebliğ'in yerine yürürlüğe konulmak üzere "Sermaye Piyasasında Konsolide Mali Tablolara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ Taslağı"⁴¹ nı hazırlamıştır. Hazırlanan bu Tebliğ Taslağı'yla, ana şirket konumundaki şirketlere konsolide finansal tabloları hazırlama "zorunluluğu" getirilmektedir (m.4).

Tebliğ Taslağı'nda dikkati çeken en önemli husus, yapılan iştirak tanımının, IAS-28'deki "ilgili şirket" ve AB 4. ve 7. Yönergele-
rindeki "iştirak" tanımına uygun olmasıdır. Zira bu düzenleme ile, ülkemizdeki diğer düzenle-

38 Nalan AKDOĞAN ve Nejat TENKER, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Genişletilmiş 5. Baskı, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 1997, s.65.

39 AKDOĞAN-TENKER, a.g.e., s.65.

40 SPK, "Sermaye Piyasasında Konsolide Mali Tablolara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ", Seri XI, No:10, **Resmi Gazete**, 28.3.1992, S.21185.

41 Geniş bilgi için bkz., <http://www.spk.gov.tr/tebligtaslak/KONSOLDE.htm>

melerden farklı olarak, ilk defa Uluslararası Muhasebe Standartları ve AB Yönergeleri'ne uygun bir iştirak tanımı yapılmaktadır

SPK'na bağlı şirketlerin hazırlayacakları konsolide finansal tablolara ilişkin ilke ve esasları düzenleyen söz konusu Taslak, Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu olarak hazırlanmıştır. Bu düzenlemenin yürürlüğe girmesiyle, konsolide finansal tabloların düzenlenmesi konusunda, Türk Muhasebe Hukuku'nun uluslararası uygulamalarla uyumlaştırılması yolunda önemli mesafe alınmış olacaktır.

3.4. Türkiye Muhasebe Standartları'nda İştiraklerin Değerlemesiyle İlgili Düzenlemeler ve Uluslararası Düzenlemelerle Karşılaştırılması

Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK), ülkemizde muhasebe ve denetim alanındaki karmaşaya son vermek üzere, 9 Şubat 1994 tarihinde Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) Yönetim Kurulu'nda kabul edilen "TMUDESK Yönergesi"⁴² "yle kurulmuştur. TÜRMOB desteğinde faaliyet gösteren özerk bir kurul olan TMUDESK, çalışmalarında söz konusu yönergeyi esas almaktadır.

TMUDESK, IASC'nun üyesidir ve bilindiği gibi, üye kuruluşların IASC'nun çalışmalarını destekleme ve standartların kendi ülkelerinde de kabul görüp uygulanması için gerekli çabayı gösterme yükümlülükleri vardır. Nitekim TMUDESK'nun ulusal muhasebe standartlarının saptanmasında aşağıdaki ilkeleri benimsediği görülmektedir⁴³:

- Saptanan muhasebe standartları ulusla-

rarası muhasebe standartları ile uyumlu olmalıdır.

- Türk ekonomisi ve işletmelerinin yapısı ile gereksinimleri göz önünde bulundurulmalıdır.

TMUDESK tarafından standartların hazırlanması amacıyla komiteler kurulmuştur. Bu komitelerin yaptığı çalışmalar sonucu, bugüne kadar 15 adet Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) yayımlanmıştır⁴⁴. Uluslararası Muhasebe Standartları'ndaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye Muhasebe Standartları'nın oluşturulmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

İştiraklerdeki yatırımlara ilişkin olarak, Kurul tarafından, TMS-6: İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardı kabul edilmiş ve yayınlanmıştır. İştiraklerdeki yatırımların muhasebeleştirme esaslarını ve yöntemlerini belirlemek üzere hazırlanan bu standart, 1.1.1997 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

İştirakler, TMS-6'nın 2. md.'sinde aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

"Ana ortaklık tarafından hisselerinin doğrudan veya dolaylı olarak en az %10'una, en fazla %50'sine kadar veya aynı oranlarda oy hakkına sahip olunan şirketlerdir."

Standarttaki iştirak tanımının THP'ndeki tanıma uygun olarak yapıldığı görülmektedir⁴⁵. Bazı yazarlar, ülkemizde iştirakler tanımına giren yatırımların, aynı zamanda "önemli etkilik" uygulanan şirketleri ifade ettiğini, dolayısıyla %10-50 arası oy hakkı sağlayan yatırımların "ilgili şirket" olarak nitelendirilebileceğini savunmaktadır⁴⁶. Bu görüşe göre, ülkemizdeki iştirak tanımı, ilgili şirket tanımıyla uyumludur ve

42 Yönerge için bkz. TMUDESK, **Türkiye Muhasebe Standartları** 2000, TÜRMOB Yay. No:95, Ankara, 2000, s.3-II.

43 Yüksel Koç YALKIN, "Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK) ve Ulusal Standartların Geliştirilmesi", **Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:50, No:1-2, Ocak-Haziran, 1995, s.261.

44 Yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartları'nın listesi için bkz.:

<http://www.turmob.org.tr/tmudesk/tdy.html>

45 Yüksel Koç YALKIN, "Türkiye Muhasebe Standardı-6: İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi", **IV. Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu**, İzmir SMMO Yay., İzmir, 1999, s.62.

46 Geniş bilgi için bkz., GÜCENME, a.g.e., s.131.

Salim KARADENİZ, "Hisse Senetlerine Yapılan Yatırımlar", **Yaklaşım**, S.42, Haziran 1996, s.60.

THP'ndaki %10-50 sınırları, aynı zamanda önemli etkinlik sınırlarını da belirlemektedir. Oysa, TMS-6'daki önemli etkinlik tanımında, "Bir yatırımcı, dolaylı veya dolaysız olarak, yatırım yapılan ortaklığın %20 veya daha fazla oy gücüne sahip ise ve tersi açıkça belirtilmemiş ise, yatırımcının bu ortaklık üzerinde önemli etkisi olduğu varsayılır"(m.3) denilmektedir. Dolayısıyla, ülkemizdeki iştirak tanımının "ilgili şirket" tanımını karşıladığı görüşü, kanımızca bu tanımla çürütülmüş olmaktadır.

Nitekim TMS-6'da, "önemli etkinliğin var olduğu saptanan iştirakler" (m.6 ve m.13) ve "önemli iştirakler" (m.20) gibi dolaylı ifadelerin yer alması, bu konuda bir kavram kargaşasına yol açmaktadır. İleri sürüldüğü gibi, TMS-6'daki iştirak tanımı ilgili şirket tanımını karşılıyor ise, yukarıdaki ifadeler yerine sadece iştirak sözcüğü kullanılması gerekirdi. IAS-28'deki "ilgili şirket" tanımında, sahiplik oranından çok önemli etkinlik kavramına vurgu yapılmaktadır. AB 4. Yönergesi'nde ise, iştirak kriteri olarak %20 oranı belirlenmiştir. Sermaye piyasaları gelişmiş Batı ülkelerinde iştirak kriteri olarak %20 oranı esas alınırken; sermaye piyasaları henüz gelişme aşamasında olan ülkemizde %10 oranının esas alınması, kanaatimizce gerçekçi bir yaklaşım değildir.

TMS-6'da, iştiraklerin değerlemesinde özkaynak ve maliyet yöntemleri olmak üzere iki ayrı yöntemin kullanılacağı belirtilmiştir. Buna göre, "önemli etkinliğin var olduğu saptanan iştirakler" özkaynak yöntemine göre, bunun dışında kalan iştirakler ise maliyet yöntemine göre değerlendirilecektir.

TMS-6'nın, iştirak tanımındaki bu farklılık dışında, Uluslararası Muhasebe Standartları ve AB 4. ve 7. Yönergeleri ile uyumlu olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Muhasebe hukukumuzla yön veren başlıca düzenlemeler olan SPK Tebliğleri, Bankalar Tekdüzen Hesap Planı, Muhasebe Uygulama Genel Tebliğleri ve Türkiye Muhasebe Standartları incelendiğinde, ortak bir iştirak tanımlarının benimsendiği görülmektedir. Buna göre, bir yatırımın iştirak sayılabilmesi için, %10 ile %50 arasında sermaye payı veya oy hakkının olması gerekmektedir. Sermaye payı %10'un üzerinde olsa bile, oy hakkının %10'un altında olması durumunda, bir iştirak ilişkisinden söz edilemez ve bu tür yatırımlar "Bağlı Menkul Kıymetler" kaleminde raporlanır.

IAS-28'deki "ilgili şirket" tanımında, sahiplik oranından çok önemli etkinlik kavramına vurgu yapılmaktadır. AB 4. Yönergesi'nde ise, iştirak alt kriteri olarak %20 oranı belirlenmiştir. Her iki düzenlemede de, önemli etkinlik uygulanan iştiraklerin, özkaynak yöntemine göre değerlendirileceği öngörülmüştür.

Uluslararası Muhasebe Standartları'nın ülkemiz şartlarına uyarlanması amacıyla çalışmalar yapan TMS-5 ve TMS-6'da da "önemli etkinliğin var olduğu saptanan iştirakler" in değerlendirilmesinde özkaynak yönteminin kullanılacağı öngörülmektedir.

Ülkemizde iştiraklerin değerlemesinde yaygın olarak uygulanan yöntemin, ilk bakışta maliyet yöntemi olduğu söylenebilir. Ancak, bildirildiği gibi maliyet yönteminde, iştirak defter değeri yalnızca alış ve satış durumunda değişmektedir. Ülkemiz uygulamasına baktığımızda ise, iştirak edilen şirketin iç kaynaklardan sermaye artırım sonucu dağıtmış olduğu bedelsiz hisse senetleri, ana şirket tarafından bilanço'daki iştirak defter değerine eklenmekte ve dolayısıyla iştirak defter değeri değişmiş olmaktadır. Ülkemiz uygulamasını maliyet yönteminden ayıran en önemli fark, bedelsiz hisse senetleriyle ilgili bu uygulamadır. Bu özelliğiyle ülkemizde uygulanan yöntem maliyet yöntemiyle karşılaştırıldığında, enflasyon ortamında daha gerçekçi sonuçlar verdiği görülmektedir.

Son yıllara kadar ülkemizde muhasebe uygulamaları, vergi mevzuatının etkisinde yürütülmüştür. Günümüzde ise, gerek SPK ve Maliye Bakanlığı'nın gerekse TMS-5'in yapmış olduğu düzenlemelerde AB Yönergeleri ve Uluslararası Muhasebe Standartları'na uyumu ön planda tutmuş olduğu gözlenmektedir. Bu

düzenlemeler, gelecekte muhasebe uygulamalarının kalitesine ve etkinliğine yapacağı olumlu etkiler bakımından çok önemli ve ümit verici gelişmelerdir.

Ülkemizde pek bilinmemekle birlikte, finansal tablo kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarını karşılamada maliyet yöntemine göre önemli üstünlüğe sahip olan özkaynak yöntemi, gelişmiş ülkelerin muhasebe uygulamalarında uzun süre önce yerini almıştır. Ülkemiz uygulamasının,

esas alınan iştirak kriteri ve iştiraklerin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler açısından incelendiğinde, Uluslararası Muhasebe Standartları ve AB Yönergeleri'yle tam olarak uyumlu olmadığı söylenebilir. AB'ne tam üyeliği hedefleyen ve dünyadaki hızlı değişimdeki rolünü almak zorunda olan ülkemizde de, muhasebe uygulamalarına yön veren düzenlemelerin bu konu açısından gözden geçirilerek, gerek AB Yönergeleri ve gerekse Uluslararası Muhasebe Standartları'yla uyumlaştırılmasında büyük yararlar vardır.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Nalan ve Mehmet SAYARI, "Türk ve Yabancı İşletmelerin Karşılaştıkları Muhasebe Sorunlarına Çözüm Önerileri", **Uluslararası Muhasebe ve Denetim Sorunları**, Türkiye VI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Gazi Üniv. İİBF Yay., Ankara, 1984.

AKDOĞAN, Nalan ve Nejat TENKER, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Genişletilmiş 5. Baskı, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 1997.

AKDOĞAN, Nalan, "Dördüncü Yönergenin Öngördüğü Bilanço Tablosu ve Ülkemizdeki Uygulamalarla Karşılaştırılması", **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonda Muhasebe Standartları**, Türkiye XII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1991.

BANKALAR KANUNU

BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, "Hazine Müsteşarlığı, Bankaların Konsolide Mali Tablolar Düzenlemesine ve Konsolide Mali Tabloların İlanına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" **Resmi Gazete**, Sayı:22985, 10.5.1997.

BEYAZITLI, Ercan, "Avrupa Topluluğu'ndaki Muhasebe Düzenlemeleri", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:50, No:1-2, Ocak-Haziran 1995.

BİLGİNOĞLU, Fahir, "Konsern İşletmelerde Finansal Tablolar", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.42, Kasım 1985.

BİLGİNOĞLU, Fahir, "Muhasebe Hukukumuzun Uluslararası Muhasebe Standartları'na Uyumunda Ulaşılan Düzey ve Ertelenmiş Vergiler", **İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, C.23, S.2, Kasım 1994.

BİLGİNOĞLU, Fahir, "Muhasebede Harmonizasyon: Avrupa ve Uluslararası Düzeyde Muhasebeye Doğru", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.41, Ağustos 1985.

BİLGİNOĞLU, Fahir, "Uluslararası Muhasebe", **İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, C:22, S:1, Nisan 1993.

BURSAL, Nasuhi, "Amerika'da Yatırım Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesinde Özel Sorunlar", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.47-48, Şubat-Mayıs 1987.

DURMUŞ, A. Hayri, "Uluslararası Muhasebe Standartlarının Gelişimi ve Mevcut Durumu", **Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C:X, S:1-2, 1994.

GÜCENME, Ümit, **Uluslararası Muhasebede Teknik Sorunlar**, Marmara Kitabevi, Bursa, 1998.

GÜVEMLİ, Oktay, "Yedinci Yönergenin Öngördüğü Konsolide Mali Tablolar ve Ülkemizdeki Uygulamalarla Karşılaştırılması", **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonda Muhasebe Standartları**, Türkiye XII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1991.

IASC, **International Accounting Standards: The Full Text of All International Accounting Standards** Extand at January 1997 and Current Exposure Draft, IASC, London, 1996. Ayrıca, http://www.iasc.org.uk/frame/cen2_1.htm ve http://www.iasc.org.uk/frame/cen2_4.htm

KARADENİZ, Salim, "Hisse Senetlerine Yapılan Yatırımlar", **Yaklaşım**, S.42, Haziran 1996.

KLEIN, Werner -Friedhelm NOHL-Hans ZSCHIEGNER ve Klaus Günter KLEIN, **Konzernrechnungslegung und Konzernverrechnungspreise**, J.B. Metzlersche Verlag, Stuttgart, 1983.

OLDHAM, Michael K., **Muhasebe Sistemleri ve Avrupa'daki Uygulamalar**, Çev: Davut AYDIN, Anadolu Ü. Yay., Eskişehir, 1989.

SHORT, G. Daniel ve George Richard CHESLEY, **Fundamental of Financial Accounting**, Third Canadian Edition, Richard D. Irwin Inc., 1994.

SOLAŞ, Çiğdem, **Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda Muhasebe Armonizasyonu Çalışmaları ve Türkiye Uygulaması**, İ.İ.T.İ.A. İşletme F. Yay., İstanbul, 1982.

SOYDAN, Hakkı ve Ümit GÜCENME, **Uluslararası Muhasebe**, Eskişehir, 1989.

SPK, " Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ", Seri:XI No:1, **Resmi Gazete**, 29.1.1989, S.20064.

SPK, "Sermaye Piyasasında Konsolide Mali Tablolara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ", Seri XI, No:10, **Resmi Gazete**, 28.3.1992, S.21185.

SPK, "Sermaye Piyasasında Konsolide Mali Tablolara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ Taslağı", <http://www.spk.gov.tr/tebligtaslak/KONSOLDE.htm>.

TMUDES, **Türkiye Muhasebe Standartları 2000**, TÜRMOB Yay. No:95, Ankara, 2000. Ayrıca, <http://www.turmob.org.tr/tmudesk/tdy.html>.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), "Bankalarca Uygulanacak Muhasebe Standartları Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi", <http://www.tbb.org.tr/turkce/thp.htm>, Güncelleme Tarihi: 30.12.1999.

ÜLKER, Sema, **Avrupa Topluluğu 7.Yönergesi Kapsamında Konsolidasyon İşlemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

YALKIN, Yüksel Koç, "Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDES) ve Ulusal Standartların Geliştirilmesi", **Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:50, No:1-2, Ocak-Haziran, 1995.

YALKIN, Yüksel Koç, "Dördüncü Yönergenin Öngördüğü Gelir Tablosu ve Ülkemizdeki Uygulamalarla Karşılaştırılması", **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonda Muhasebe Standartları**, Türkiye XII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1991.

YALKIN, Yüksel Koç, "Türkiye Muhasebe Standardı-6: İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi", **IV. Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu**, İzmir SMMO Yay., İzmir, 1999.

YÜCEL, Göksel, "İştiraklerin Değerlemesinde Net Yatırım Değeri Yöntemi (Equity Method)", **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, S.41, Ağustos 1985.

YÜCEL, Tugay, "Tekdüzen'de Menkul Kıymetlerin Muhasebeleştirilmesi", **Mükellefin Dergisi**, S.73, Ocak 1999.

